

большой ориентированности на собственную персону.

Выводы. Потребности военной службы породили командную речь, уставы и наставления определяют порядок речевого общения военнослужащих, оформления приказаний, требований и докладов, поэтому речь военнослужащих должна отличаться ясностью, определенностью, краткостью, категоричностью, логичностью.

Анализ речевой деятельности курсантов военного вуза показал особенности проявления этих характеристик как в лингвистическом, так и в психологическом планах, обусловленные развитием их мыслительной, эмоционально-волевой, мотивационно-потребностной сфер, а также условиями формирования их личности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мирошкина Н.А. Типы саморегуляции и индивидуальные различия в речевой деятельности студентов: Автореф. дисс. ...канд. психол. наук / Мирошкина Н.А. – М., 1992. – 21 с.
2. Фомина Н.А. Свойства личности и особенности речевой деятельности / Фомина Н.А. – Рязань: Узорочье, 2002. – 361с.

УДК 159.922.6:81'23

ПСИХОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК БЛИЗНЮКІВ В УМОВАХ БЛИЗНЮКОВОЇ СИТУАЦІЇ

Світлана Белякова
(Переяслав-Хмельницький, Україна)

У статті розглядається проблема психологічного розвитку дітей-близнюків, які перебувають в умовах близнюкової ситуації. Розкривається специфіка формування міжособистісних стосунків у близнюків, представлено рекомендації батькам, вихователям, вчителям для оптимізації психологічного розвитку близнюків.

Ключові слова: *генотип, середовище, близнюки, близнюкова ситуація, автономна мова, мовленнєвий розвиток.*

В статье рассматривается проблема психологического развития детей-близнецов, которые находятся в условиях близнецовой ситуации. Раскрывается специфика формирования межличностных отношений у близнецов, представлены рекомендации родителям, воспитателям, учителям для оптимизации психологического развития близнецов.

Ключевые слова: *генотип, среда, близнецы, близнецовая ситуация, автономный язык, речевое развитие.*

The problem of psychological development of children-twins which are in the

conditions of twins situation is examined in the article. The specificity of forming in twins the interpersonal relations reveals, recommendations to the parents, educators, teachers are represented for optimization the psychological development of twins.

Key words: *genotype, environment, twins, twins situation, autonomous language, speech development.*

Постановка проблеми. Ідентифікаційна поведінка індивіда розвивається починаючи з раннього дитинства. Ідентифікація дитини відбувається завжди в межах певних суспільних взаємин (вплив сім'ї, референтних осіб, ЗМІ). Вона також пов'язана з конкретними людьми, які протягом певного періоду можуть слугувати «ідеалом», «зразком», «еталоном» для наслідування. Вважається, що засвоєння стереотипів поведінки впливає на формування систем життєвих цінностей дітей, на їх рольову та статеву ідентифікацію. Як було зазначено, ідентифікація та індивідуалізація близнюків є одними із найважливіших процесів і механізмів їх соціалізації.

Визначальним для особистісного розвитку близнюків є процес ідентифікації себе з партнером, оскільки початковий зв'язок близнюків носить симбіотичний характер, при якому кожен член пари розглядається всередині групи. Такий зв'язок може зберігатися протягом всього життя близнюків. Дуже близькі стосунки, які виникають у близнюків ще в ранньому дитинстві, специфічне ставлення до них батьків та інших оточуючих часто призводять до виникнення того, що позначають терміном «близнюковість» або «близнюкова реакція» [5]. Вважається, що цей феномен характеризується взаємною ідентифікацією, розсіюванням почуття «я», і в цілому може характеризуватися як недорозвиток самосвідомості. Відповідно, один близнюк сприймає іншого близнюка як частину самого себе [17].

Зазвичай подібна взаємоідентифікація виникає у близнюковій діаді приблизно з однаковою інтенсивністю. У подальшому вона може призводити до труднощів у індивідуалізації, встановленні контактів з оточуючими і до інших проблем, пов'язаних з формуванням особистості близнюків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За дослідженнями І. Іскольдського розподіл ролей між близнюками виникає, зазвичай, у зв'язку з тим, що пара функціонує як єдиний соціальний організм, в якому один із близнюків може стати активним починанням, а інший – пасивним, один вирішуватиме усі питання, які виникають всередині пари, другий – при спілкуванні з іншими людьми. Подібний розподіл ролей має свідчити, що між близнюками існують достатньо тісні стосунки, оскільки розподіл ролей необхідний тільки для спільного вирішення завдань оптимального функціонування пари у зовнішньому світі.

Д. Ортмеєр для опису компліментарних, взаємодоповнюючих факторів особистості використав поняття «я – ми», яке вказує на відсутність у близнюків чіткої диференціації у сприйманні своєї індивідуальності та індивідуальності свого партнера. Автор вважав, що причиною розвитку феномена «я – ми» є те, що у членів пари формуються компліментарні риси особистості. До причин, які

призводять до компліментарності близнюків, належать специфічні ставлення батьків та оточення, де підкреслюється ідентичність близнюків. Цей автор також відмічає, що потяг МЗ близнюків до відмінностей супроводжується індивідуалізацією пари як цілої, своєрідної «одиниці» [3].

Р. Заззо вважав, що близнюкам складніше одружитися, ніж звичайним людям, тому що з одного боку, вони бояться розірвати зв'язок зі своїм близнюком, а з іншого – їм складніше знайомитися з людьми протилежної статі.

Мета статті. Вчені припускають, що значне відставання близнюків у мовленнєвому розвитку є результатом специфіки соціальної ситуації їх розвитку. Оскільки близнюки постійно контактують у них виникає явище, яке О. Лурія [9] називав автономною мовою, а Р. Заззо [17] – криптофазією. Цей феномен характеризується появою у близнюків власної спрощеної мови, не зрозумілої для оточуючих. Варто враховувати, що всі діти, коли вчаться говорити, наслідують декілька моделей, наприклад, няню, старших дітей, однолітків, родичів. Близнюки, оскільки проводять разом більше часу, в основному, наслідують один одного, що ще більше підсилює спотворення, властиві дитячому мовленню. Як наслідок, багато слів стають незрозумілими для оточуючих – це і є «таємна мова», або, так звана, автономна мова близнят. Часте явище у мовленні маленьких близнят – опускання закінчень певних слів. Вважається, що така скорочена мова потрібна близням, щоб швидше висловити свої думки, оскільки в сім'ях з декількома дітьми загострюється боротьба за право бути почутим і сприйнятим батьками. Тому немає нічого дивного в тому, що у близнят, особливо якщо у них дуже тісні зв'язки один з одним, виявляється деяка затримка мовленнєвого розвитку. У середньому така затримка зустрічається частіше у близнят, ніж у однонароджених дітей, але це у жодному випадку не є показником розумової відсталості або передвісником труднощів у навчанні. Проте, щоб успішно вийти з домашньої ситуації у більш широке соціальне оточення, близням потрібно розвивати відповідні мовленнєві навички.

Те, що виникнення подібного мовлення є наслідком специфічної близнюкової ситуації розвитку, вважається доведеним [10]. У своїй праці І. Іскольдський наводить приклад дослідження, де порівнювалися середні показники вербального інтелекту трьох груп дітей: 1) близнюків, чий партнери померли в ранньому дитинстві; 2) близнюків, які розвивалися разом; 3) однонароджених. Близнюки першої групи практично не відрізнялися за рівнем вербального інтелекту від однонароджених, а «звичайні» близнюки відставали за цим показником від двох інших груп. Результати цього дослідження можуть виступати опосередкованим доказом того, що саме близнюкова ситуація є причиною відставання близнюків у мовленнєвому розвитку [6]. Такий висновок підтвердили у своїй роботі О. Лурія і Юдович (1956), де описуються пари, які характеризуються значним відставанням у мовленнєвій сфері. У дослідженні стосовно цих близнюків був застосований спосіб розлучення на певний період часу. Мовленнєві функції, за даними Юдович, після цього швидко відновлювалися.

Таким чином, близнюкова ситуація є важливим негенетичним фактором, який характеризує специфіку мовного розвитку близнюкових пар, і який також може сприяти як їх психічній схожості, так і відмінності.

Виклад основного матеріалу. Специфічна близнюкова ситуація, пов'язана з тісними стосунками між партнерами, їх взаємною ідентифікаційною функцією, виникненням почуття «Ми» [6] може призвести до своєрідного розвитку близнюків, як в особистій, так і в когнітивній сферах.

Учені виділяють наступні особливості близнюкової ситуації:

- ✓ своєрідне батьківське ставлення до близнюкової діади: пряме виділення схожості чи відмінностей у близнюків, а також їх ранній «розподіл» між батьками;
- ✓ постійний контакт близнюків впливає на розвиток і формування їх особистості і самосвідомості;
- ✓ наявність з дитинства автономної мови;
- ✓ «ефект пари»;
- ✓ розподіл і прийняття ролей близнюками за типом – «лідер-підлеглий»;
- ✓ установка «бути у всьому схожими»;
- ✓ близнюки можуть протиставляти себе колективу, що підсилює негативний вплив близнюкової ситуації;
- ✓ спостерігається своєрідна криза підліткового віку, під час якої близнюки намагаються підкреслити індивідуальність – особисту зокрема, чи пари в цілому;
- ✓ в деяких випадках у близнюків відмічається підвищена агресивність.

Як правило, динаміка розвитку близнюкових стосунків визначається не тільки за їх взаємодією один з одним, а багато в чому характером взаємостосунків близнюків з ширшим соціальним оточенням, зокрема, у сім'ї з батьками, старшими сибсами і друзями. Тобто, для розуміння кризи у близнюків необхідно включати аналіз їх розвитку в ширший контекст, співвіднести їх з кризами розвитку в однопороджених дітей. Зокрема, криза трьох років має проходити в близнюків у більш гострій формі і дещо пізніше, враховуючи особливості їх фізичного розвитку та становлення самосвідомості.

Окремого вивчення заслуговують стосунки між близнюками та їх взаємини з батьками. Як правило, подібні дослідження були пов'язані або з клінічним аналізом розвитку близнюків як пари і впливу «близнюковості» на розвиток особистості [12; 16], або із вивченням розвитку певних функцій у специфічних близнюкових умовах [9; 11]. Постійна присутність поруч ідентичного за фізичними та психологічними параметрами близнюка, формування стосунків у близнюковій парі є важливим чинником формування особистості близнюка.

Описуючи взаємодію між близнюками й батьками, нами помічено, що цей процес часто аналізується у зв'язку з феноменами, як от опис стосунків у групі (діаді). Дослідженню діадичних взаємодій було присвячено багато психологічних праць [1; 2; 4; 5; 6; 7; 8; 11; 13; 14]. У цьому напрямі діада розглядається як найпростіша модель малої групи. Вважається, що саме під час взаємодії двох людей найпростіше вивчати процеси групової динаміки.

Близнюки, які ростуть і виховуються разом, починаючи з раннього дитинства і до дорослості, змушені спілкуватися один з одним. Близнюкові стосунки мають таким чином певні особливості, а тому їх важко аналізувати аналогічно взаємодіям, які виникають в інших діадах. Зокрема, тут відсутні деякі стадії групової динаміки: стадія знайомства, ускладнені умови виходу із взаємодії і т. д.

Суттєве значення має й думка оточуючих стосовно того, якими мають бути стосунки близнюків. Як правило, вважається, що близнюки являють собою ідеальний тип взаємодії, який характеризується повним взаєморозумінням, тісною прихильністю один до одного і т.д. Подібна позиція оточуючих, особливо батьків, також обумовлює характер взаємодії в парі.

Важливим з точки зору наслідків для психічного розвитку є вирішення конфлікту між близнюками. Воно може бути пов'язане з певними охолодженнями стосунків, подальшою їх нормалізацією і покращенням. Разом з тим, конфлікт може приймати і довгостроковий хронічний характер, іноді в прихованій формі. Цей тип конфлікту особливо важко діагностувати. У психології доволі детально описана тенденція стосунків між близнюками, яка характеризується або амбівалентністю взаємин між ними або ж відкритим конфліктом [8; 14; 15].

Варто відмітити, що амбівалентність у стосунках, дух суперництва – характерні навіть для тих близнюків, які дуже близькі між собою. Вважається, що стосунки між близнюками в цілому схильні до вікових змін, і що найбільш важкий період для розвитку близнюкових стосунків – ранній підлітковий вік (11-12 р.), а важче за все знаходити спільну мову близнюкам на межі між підлітковим і юнацьким віком [17]. Адже, стосунки в деяких парах можуть бути зіпсованими вже у віці 6-7 років.

Існує ряд особливостей, характерних для взаємодії близнюків-партнерів: вони виховуються в одній сім'ї, разом формують свої прихильності, інтереси і мову, а у випадку МЗ ще й мають спільний генотип, і як наслідок – високу зовнішню схожість.

Ученими виділено три рівні аналізу процесу взаємодії між близнюками [15]. У першому випадку близнюки розглядаються як окремі індивіди, кожен із яких створює «середовище» для іншого. Даний підхід виключає аналіз самої взаємодії між близнюками, не розглядає пару як соціальний організм, в якому існує розподіл ролей та інші близнюкові феномени. З іншого боку, при такому «механістичному» розгляді не виникає сумнівів у тому, що йдеться саме про вплив середовища, яке полягає у такому випадку лише в постійній присутності іншої людини (близнюка), як об'єкта для спілкування.

У наступному випадку взаємовпливи (взаємостосунки, спілкування) близнюків розглядають як механічне об'єднання. У цій ситуації йдеться про «перетин рис» близнюків, а сама взаємодія не виділяється як окремий процес. Таким чином, взаємодія не розглядається як соціально-психологічний феномен [6].

Якщо взаємовпливи близнюків розглядати як реальне спілкування, то останнє не може полягати в простому «перетині» партнерів. Швидше за все йдеться про якісно своєрідний процес, який не зводиться до динамічних

характеристик членів діади. Постулатом соціальної психології є те, що характер процесу спілкування не визначається властивостями індивідів, а цей зв'язок якщо й існує, то носить складний і опосередкований характер.

З нашої точки зору, взаємодія між близнюками може з достатніми підставами розглядатися як соціально обумовлений фактор. Цей третій рівень аналізу взаємовпливів близнюків є найбільш адекватним.

Отже, взаємодія з партнером у парі є дуже важливим фактором у психологічному, зокрема мовленнєвому розвитку близнюків.

Важливою проблемою, яка стоїть перед батьками, – індивідуалізація дітей-близнюків, адже цей процес сприятиме їх оптимальному психологічному і, зокрема мовленнєвому розвитку.

Як було вище зазначено, близнюки довше затримуються на стадії автономного мовлення, а відсоток егоцентричного мовлення у них менший, ніж у однонароджених дітей. Соціалізоване мовлення у близнюків довше зберігає ситуативний характер. До шкільного віку вони вирівнюються у мовленнєвому розвитку зі своїми однолітками, хоча у них можуть зберігатися труднощі артикуляції. Ймовірними причинами затримки розвитку мовлення є біологічні особливості, затримка інтелектуального розвитку, «близнюкова ситуація», мінімізація вербального спілкування з дорослим. Специфічні для близнят (зиготність) і загальні для всіх дітей (стать, соціоекономічний і освітній статус батьків, розмір сім'ї, порядковий номер народження) також впливають на мовленнєвий розвиток близнят.

Батькам близнюків для того, щоб уникнути негативних проявів автономного мовлення, а також з метою підтримки і прискорення мовленнєвого розвитку дітей варто:

- розмовляти з кожним близнюком окремо;
- у розмові з кожною дитиною показувати приклад правильного мовлення, точного вживання нових слів;
- читати близням вголос і спонукати їх до спільного творчого процесу, оскільки це розвиває інтерес дітей до процесу мовлення;
- надавати кожному близнюку можливість незалежно від іншого близнюка, спілкуватися з іншими дітьми;
- дозволяти своїм близнюкам спілкуватися з однолітками, що допомагає їм розвинути навички мовлення, що у свою чергу робить вплив на читання і письмо;
- від народження намагатися спілкуватися окремо з кожним з малюків, звертаючись до кожного окремо на ім'я; не варто називати близнят співзвучними іменами – на зразок «Маша і Даша», «Саша і Паша»;
- не потрібно намагатися ототожнювати дітей у побуті (однаково одягати, зачісувати), варто дарувати їм різні подарунки, погодивши це з їх індивідуальними смаками;
- необхідно подбати про те, щоб хоча б інколи брати близнят на прогулянки не разом, а окремо; прагнути також викроїти час на те, щоб поспілкуватися з кожним віч-на-віч, обговорити його індивідуальні, а не «близнюкові» проблеми;

- підтримуйте прагнення дітей мати різні точки зору з різних питань.

До початку шкільного навчання більшість близнюків вже достатньо підготовлена до життя у суспільстві, щоб відмовитися від «автономного мовлення», що існувало між ними. Але вчителям, які мають у класі близнюків, також варто розвивати їх індивідуальні риси з метою оптимізації психічного розвитку кожного члена близнюкової діади. Отже, вчителям варто:

- звертатися до кожного з близнюків на ім'я, а не безособово-загальним – «діти», «близнюки»;
- залучати близнюків до контактів із класним колективом, як під час навчання, так і під час позакласної роботи (гуртки, секції, і т.д.);
- близнюків, особливо монозиготних потрібно сприймати як різних дітей, навіть якщо вони дуже схожі між собою і їх важко розрізнити;
- намагатися виявити в кожного із близнюків індивідуальні задатки, інтереси, хоббі і говорити про це самим близнюкам, наголошуючи на їх індивідуальній унікальності;
- у класі близнюкам варто давати окремі доручення;
- не виділяти в парі лідера або «головного», а будь-які завдання чи доручення давати в однаковій мірі складності обом близнюкам.

Висновки. Отже, ми окреслили ряд загальних тенденцій у стосунках між близнюками, котрі значною мірою визначають особливості їх психічного розвитку. В цілому значення детального аналізу взаємодії між близнюками зводиться до того, що діалог між ними деякою мірою виключає незалежність розвитку кожного члена пари і, відповідно, впливає на внутрішньопарну схожість близнюків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненць М.О. Вияв особливостей формування самосвідомості у погодків у залежності від батьківських позицій / Антоненць М.О. // Матер. Всеукр. Науково-практичної конф. «Україна наукова – 2002». – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – Т. 9. – С. 18.
2. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий / Егорова М.С. – М., 1997. – С. 40–56.
3. Егорова М.С. Генотип. Среда. Развитие / Егорова М.С., Зырянова Н.М., Паршикова О.О. – О.Г.И., 2004. – 573 с.
4. Егорова М.С. Современные исследования по психологии развития / Егорова М.С., Семенов В.В., Степанов С.Ю. – М., 1986. – С. 174.
5. Искольдский Н.В. Влияние внутрипарного взаимодействия близнецов на оценку наследуемости некоторых психологических характеристик / Искольдский Н.В. // Новые исследования в психологии и возрастной физиологии. – М, 1989. – С. 200–253.
6. Искольдский Н.В. Влияние социально-психологических факторов на индивидуальные особенности близнецов и их внутрипарное сходство по психологическим параметрам: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 13.00.01 «Возрастная психология» / Н.В. Искольдский. – М., 1989. – 23 с.

7. Канаев И.И. Близнецы и генетика / Канаев И.И. – Л., 1968. – 149 с.
8. Кочубей Б.И. Близнецы: проблема воспитания и развития / Кочубей Б.И., Семенов В.В. – М., 1985. С. 36–54.
9. Лурия А.Р. Об изменчивости психических функций в процессе развития ребенка / Лурия А.Р. // Вопросы психологии. – 1962. – № 3. – С. 15–25.
10. Лурия А.Р. Речь и развитие психических процессов у ребенка / Лурия А.Р., Юдович Ф.Я. – М., 1956. – 235 с.
11. Мухаматулина Є.А. Сравнительный анализ планов мыслительной деятельности близнецов: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук : спец. 13.00.01 «Возрастная психология» / Є.А. Мухаматулина. – М., 1987. – 23 с.
12. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество / Мухина В.С. – М.: Изд. Центр «Академия», 1999. – 456 с.
13. Мухина В.С. Близнецы / Мухина В.С. – М.: Просвещение, 1969. – С. 307.
14. Психологические очерки о близнецах / Семенов В.В., Кочубей Б.И., Егорова М.С., Зырянова Н.М., Пьянкова С.Д. – М., 2003. – 104 с. – (Б-ка журнала «Вопросы психологии»).
15. Равич-Щербо И.В. Психогенетика: учеб. [для студ. Вузов, обучающихся по специальности и направлению «Психология»] / И.В. Равич-Щербо, Т.М. Марютина, Е.Л. Григоренко; [под ред. И.В. Равич-Щербо]. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 447 с.
16. Фридрих В. Близнецы / В.Фридрих. – М.: Прогресс, 1985. – С. 15–207.
17. Zazzo R. The Twin Condition and the Couple Effects on Personality Development / Acta Geneticae Med. Et / Gemellol / 1976.

УДК 37.015.3 + 159.9.072

ПСИХОСЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАВЛЕННЯ ДО СЛУЖІННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

**Тетяна Бородулькіна
(Запоріжжя, Україна)**

У статті наводяться основні результати психосемантичного аналізу емоційних та смислових характеристик ставлення до служіння у майбутніх психологів.

Ключові слова: ставлення до служіння, психосемантичний аналіз, асоціативний експеримент, семантичний простір.

В статье рассматриваются основные результаты психосемантического анализа эмоциональных и смысловых характеристик отношения к служению у будущих психологов.

Ключевые слова: отношение к служению, психосемантический анализ, ассоциативный эксперимент, семантическое пространство.